

## **Silvia Federici: Mzda proti domácej práci**

*Hovoria, že je to láska. My to nazývame neplatenou prácou.*

*Hovoria o frigidnosti. My o absentérstve.*

*Každý potrat je pracovný úraz.*

*Homosexualita a heterosexualita sú pracovné podmienky, ale homosexualita je len robotníckou kontrolou nad výrobou, a nie skoncovaním s prácou.*

*Viac úsmevov? Viac peňazí. Nič nedokáže dôkladnejšie zničiť liečivú schopnosť úsmevu.*

*Neurózy, samovraždy, desexualizácia: choroby z povolania ženy v domácnosti.*

Mnohé ťažkosti a nejednoznačnosti, ktoré ženy vyjadrujú v diskusiách o mzde za domácu prácu, majú pôvod v redukovaní tejto mzdy na vec, na sumu peňazí, namiesto toho, aby sa chápala ako politická perspektíva. Rozdiel medzi týmito dvoma stanoviskami je ohromný. Chápať mzdu za domácu prácu ako vec, a nie ako perspektívu, znamená oddeľovať konečný výsledok nášho boja od boja samého a nechápať jeho význam v demystifikovaní a podvrátení roly, do ktorej sú ženy v kapitalistickej spoločnosti vtierané.

Keď sa na mzdu za domácu prácu pozeráme takto reduktívne, vedie nás to k otázke: čo sa nejakou sumou peňazí zmení v našich životoch? Možno síce súhlasiť, že pre mnohé ženy, ktoré nemajú inú možnosť ako manželstvo a domácu prácu, by to znamenalo veľa. No pre tie z nás, ktoré zrejme majú iné možnosti – profesionálnu prácu, osvieteného manžela, život v komunite, lesbické vzťahy alebo kombináciu viacerých – by to veľa neznamenal. My vraj máme iné spôsoby, ako dosiahnuť ekonomickú nezávislosť. To posledné, čo by sme mohli chcieť, je dosiahnuť túto nezávislosť tým, že sa budeme identifikovať ako ženy v domácnosti, keďže osud takej ženy je – a na tom sa všetky zhodneme – horší ako smrť. Problém tejto pozície spočíva v tom, že si pri nej jednoducho predstavujeme naše mizerné životy, ku ktorým pridáme trošku peňazí, a potom sa opýtame, „No a čo ďalej?“. Ako keby sme tie peniaze mohli získať bez toho, aby sme pri boji za ne revolucionizovali celú rodinu a sociálne vzťahy. Ak však pochopíme mzdu za domácu prácu ako politickú perspektívu, uvidíme, že boj za ňu povedie k revolúcii v našich životoch a v našej spoločenskej moci ako žien. Je tiež jasné, že ak si myslíme, že tieto peniaze „nepotrebujeme“, je to preto, lebo sme si osvojili rôzne formy prostituovania tela a mysle, prostredníctvom ktorých získavame peniaze na prekrytie tejto potreby. Ako sa pokúsim ukázať, mzda za domácu prácu je nielen revolučnou perspektívou, ale je jedinou revolučnou perspektívou z feministického hľadiska a v konečnom dôsledku aj pre celú robotnícku triedu.

## „Práca z lásky“

Je dôležité pochopiť, že keď hovoríme o domácej práci, nehovoríme o zamestnaní ako sú všetky ostatné, ale o tej najprenikavejšej manipulácii, o tom najjemnejšom a najväčšmi mystifikovanom násilí, ktoré kapitalizmus kedy spáchal na niektorom sektore robotníckej triedy. Pravda, v kapitalizme je každý robotník manipulovaný a vykorisťovaný, a jeho/jej vzťah ku kapitálu je úplne mystifikovaný. Mzda vyvoláva dojem férového obchodu: pracuješ a dostávaš plácu, takže ty a tvoj šéf ste si rovní; v skutočnosti však mzda, namiesto toho, aby bola odmenou za prácu, skrýva všetku nezaplatenú prácu, ktorá je zdrojom zisku. No v mzde sa aspoň prejavuje, že si robotník, a že sa môžeš jednať a bojovať o podmienky a výšku mzdy, o podmienky a množstvo práce. Mať mzdu znamená byť súčasťou spoločenskej zmluvy, o zmysle ktorej niet pochyb: pracuješ nie preto, že by si chcel, alebo preto, že ti to pripadá prirodzené, ale preto, lebo je to jediný stav, v ktorom je ti dovolené žiť. No nech si akokoľvek vykorisťovaný, *nie si totožný so svojou prácou*. Dnes si poštár, zajtra taxikár. Záleží len na tom, koľko práce musíš vykonať a koľko peňazí za ňu dokážeš získať.

V prípade domácej práce sa situácia kvalitatívne líši. Rozdiel spočíva vo fakte, že práca v domácnosti sa nielen ženám vnucuje, ale zároveň sa premieňa na prirodzenú vlastnosť ženského tela o osobnosti, na vnútornú potrebu, túžbu údajne vychádzajúcu z hĺbky ženskej povahy. Domácu prácu bolo treba premeniť na prirodzenú vlastnosť, namiesto toho, aby sa uznala ako spoločenská zmluva, pretože v kapitalistickom programe pre ženy bola od začiatku predurčená byť neplatenou. Kapitál nás musel presvedčiť, že je prirodzenou, nevyhnutnou, ba dokonca naplňujúcou činnosťou, aby nás primal prijať našu nenámezdnú prácu. Nenámezdná povaha domácej práce bola zase tou najmocnejšou zbraňou na posilnenie rozšírenej predstavy, že *domáca práca nie je práca*, čím sa ženám zabránilo bojovať proti nej, azda s výnimkou privatizovaných kuchynsko-spálňových hádok, ktoré celá spoločnosť zosmiešňuje a tým ešte väčšmi ponizuje protagonistku boja. Sme za upišťané kravy, a nie robotníčky v boji.

Aké „prirodzené“ skutočne je, byť ženou v domácnosti, ukazuje fakt, že treba dvadsať rokov socializácie – každodenného školenia, ktoré vedie nenámezdná matka – aby ženu pripravili na túto rolu, aby ju presvedčili, že deti a manžel sú to najlepšie, čo môže od života čakať. I tak sa to len zriedka podarí. Nech sme akokoľvek vyškolené, len málokto sa necíti podvedená, keď sa jej veľký deň nevesty skončí a zrazu sa ocitá pred plným drezom. Mnohé z nás stále trpia ilúziou, že sa vydávame z lásky. Mnohé z nás priznávajú, že sa vydávame pre peniaze a istotu; treba si však konečne ujasniť, že kým lásky a peňazí, o ktoré tu skutočne ide, je veľmi málo, práca, ktorá nás čaká, je obrovská. Preto nám staršie ženy vždy hovoria: „Užívaj si slobodu, kým môžeš, kupuj si, čo len chceš...“ Žiaľ, je takmer nemožné vychutnávať si slobodu, ak ťa od útleho detstva učia poslušnosti, úslužnosti, závislosti a *obete*, ba dokonca tomu, aby si si to užívala. Ak sa ti to nepáči, je to tvoj problém, tvoje zlyhanie, tvoja vina, tvoja abnormálnosť.

Treba uznať, že kapitál bol veľmi úspešný v skrývaní našej práce. Na úkor žien vytvoril skutočné majstrovské dielo. Tým, že domácej práci uprel mzdu a premenil ju na akt lásky, zabil kapitál niekoľko múch jednou ranou. Po prvé, dostal pekelné množstvo práce takmer zadarmo, a ubezpečil sa, aby ženy proti nej nielen nebojovali, ale aby ju vyhľadávali ako to najlepšie v živote (tie čarovné slová: „Áno, drahá, si správna žena“). Zároveň tým disciplinuje

mužského robotníka, pretože *jeho* ženu urobil závislou od *jeho* práce a *jeho* mzdy. Kapitál v tejto disciplíne mužského robotníka uväznil tým, že sluhovi, ktorý slúži v továrni alebo v kancelárii, prideliť vlastného sluhu. Našou úlohou ako žien je byť nenámezdnými, no šťastnými a najmä milujúcimi slúžkami „robotníckej triedy“, t. j. tých vrstiev proletariátu, ktorým bol kapitál prinútený priznať väčšiu spoločenskú moc. Tak ako boh stvoril Evu, aby potešil Adama, tak aj kapitál stvoril ženu v domácnosti, aby mužského robotníka obsluhovala telesne, citovo a pohlavne – aby vychovávala *jeho* deti, štopkala mu ponožky a liečila ego, keď po ňom pošliape práca a spoločenské vzťahy (ktoré sú vzťahmi osamelosti), ktoré mu kapitál vyhradil. Práve táto zvláštna kombinácia telesných, citových a pohlavných služieb zahrnutých v úlohe, ktorú musia ženy vykonávať pre kapitál, robí ženskú prácu takou ťažkou a zároveň neviditeľnou. Nie je náhoda, že väčšina mužov začína o manželstve uvažovať hneď, ako dostane prvú prácu. Nielen preto, že si ho už môžu dovoliť, ale aj preto, lebo mať doma niekoho, kto sa o vás stará, je to jediné, vďaka čomu po dni strávenom pri montážnej linke alebo za stolom neprídete o rozum. Každá žena vie, že práve toto by mala robiť, ak chce byť správnu ženou a mať „úspešné“ manželstvo. A aj v tomto prípade platí, že čím chudobnejšia je rodina, tým horšie je zotročenie ženy, a to nielen v dôsledku jej finančnej situácie. Kapitál má dvojakú politiku: inú pre rodinu strednej triedy a inú pre proletársku rodinu. Nie náhodou nachádzame ten najprimitívnejší mačizmus v robotníckej rodine: čím viac úderov dostáva muž v práci, tým viac zvyknutá znášať údery musí byť proletárska žena, a tým väčšími má muž povolené zvyšovať si ego na jej úkor. Manželku biješ a zlost si na nej vybiš vtedy, keď si frustrovaný alebo unavený prácou, alebo keď ťa porazia v boji (ísť do fabriky je samo osebe porážkou). Čím viac muž slúži a čím viac ho postrkujú, tým viac sám postrkuje. Môj dom, môj hrad... a jeho žena sa musí naučiť ticho čakať, keď je náladový, dať ho dokopy, keď je zlomený a nadáva na celý svet, otočiť sa v posteli, keď povie „Už som unavený“ alebo naopak, keď ide na vec tak rýchlo, že by to – ako povedala jedna žena – mohol robiť aj s pohárom majonézy. (Ženy vždy nachádzali spôsoby, ako sa brániť alebo sa odškodniť, no vždy len izolovaným a privatizovaným spôsobom. Ide teda o to, vyvieť tento boj z kuchýň a spální do ulíc.)

Tento podvod, ktorý sa odohráva pod rúškom lásky a manželstva, vplýva na všetky z nás, aj na tie, ktoré nie sú vydaté. Lebo keď sa raz domáca práca stala celkom naturalizovanou a sexualizovanou, keď už sa stala ženskou vlastnosťou, potom charakterizuje všetky ženy. Ak je prirodzené robiť určité veci, potom sa od všetkých žien očakáva, aby ich robili, a navyše s radosťou – a to aj tie ženy, ktoré by vďaka svojmu spoločenskému postaveniu mohli uniknúť časti tejto práce alebo jej väčšine (ich manželia si môžu dovoliť slúžky, psychologov a iné formy uvoľnenia a pobavenia). Možno neslúžime konkrétnemu mužovi, ale všetky sme v pozícii slúžok voči celému mužskému svetu. Preto je také zhadzujúce, také ponižujúce, byť nazvaná ženou. („Usmej sa, moja zlatá, čo ti je?“ – k tejto otázke sa cíti oprávnený každý muž, či je tvoj manžel, sprievodca vo vlaku, alebo šéf.)

## **Revolučná perspektíva**

Ak začneme takouto analýzou, potom sú revolučné dôsledky žiadania mzdy za domácu prácu zrejmé. *Je to požiadavka, ktorou sa končí naša prirodzenosť a začína náš boj, pretože chciet*

mzdu za domácu prácu znamená odmietat' túto prácu ako vyjadrenie našej prirodzenosti, teda odmietat' práve tú ženskú rolu, ktorú pre nás kapitál vynašiel.

Požiadavka mzdy za domácu prácu sama o sebe podkope očakávania, ktoré na nás spoločnosť kladie, keďže tieto očakávania – podstata našej socializácie – sú všetky dôsledkom nášho nenámezdného postavenia v domácnosti. V tomto zmysle je absurdné porovnávať boj žien za mzdu s bojom mužských robotníkov v továrni za vyššie mzdy. Keď námezdný robotník bojuje za vyššiu mzdu, spochybňuje tým svoju rolu, no zostáva v jej rámci. Keď my bojujeme za mzdu, bojujeme jednoznačne a priamo proti našej sociálnej role. V tom istom zmysle existuje kvalitatívny rozdiel medzi bojmi námezdného robotníka a bojmi otroka za mzdu proti otroctvu. Malo by však byť jasné, že keď bojujeme za mzdu, nebojujeme za vstup do kapitalistických vzťahov, pretože sme nikdy ani neboli mimo nich. Bojujeme za to, aby sme prekazili kapitalistický plán pre ženy, ktorý je podstatným momentom plánovanej delby práce a sociálnej moci vo vnútri robotníckej triedy, pomocou ktorej dokáže kapitál udržiavať svoju moc. Mzda za domácu prácu teda predstavuje revolučnú požiadavku nie preto, lebo sama osebe zničí kapitál, ale preto, lebo útočí na kapitál a núti ho reštrukturalizovať spoločenské vzťahy spôsobom, ktorý je pre nás výhodnejší a preto aj prospešnejší pre jednotu celej triedy. Žiadať mzdu za domácu prácu teda neznamená hovoriť, že ak nám ju zaplatia, budeme túto prácu vykonávať aj naďalej. Znamená to presný opak. Hovoriť, že chceme peniaze za domácu prácu, je prvým krokom k odmietnutiu jej vykonávania. Žiadanie mzdy zviditeľňuje našu prácu, a to je celkom nevyhnutná podmienka na to, aby sme proti tejto práci mohli začať bojovať, a to tak proti jej bezprostrednej forme domácej práce, ako aj proti jej zákernejšej povahe ako ženskosti.

Proti všetkým obvineniam z „ekonomizmu“ by sme nemali zabúdať, že peniaze sú kapitál, t. j. schopnosť veliť práci. Späťne si prisvojiteľ peniaze, ktoré sú plodom našej práce – a práce našich matiek a starých matiek – znamená zároveň podkopať moc kapitálu veliť našej nútenej práci. Nemali by sme podceňovať schopnosť mzdy demystifikovať našu ženskosť a zviditeľniť našu prácu – našu ženskosť ako prácu –, pretože práve absencia mzdy bola taká účinná pri vytváraní tejto roly a schovávaní našej práce. Žiadať mzdu za domácu prácu znamená zviditeľniť to, že naše mysle, telá a city boli pokrivené v záujme špecifickej funkcie a v rámci tejto funkcie, pričom vzápätí sa nám takto pokrivené predhadzujú ako model, ktorému by sme sa všetky mali podriaďovať, ak chceme byť v tejto spoločnosti akceptované ako ženy.

Povedať, že chceme mzdu za domácu prácu, znamená odhaliť fakt, že domáca práca už teraz predstavuje peniaze pre kapitál, a že kapitál zarábala a zarába na našom varení, usmievaní a kefovaní. Zároveň sa tým ukazuje, že celé tie roky varíme, usmievame sa a kefujeme nie preto, že to vieme lepšie ako ktokoľvek iný, ale preto, lebo nemáme na výber. Naše tváre sú od toľkých úsmevov pokrivené, naše city sa po toľkom milovaní stratili, a všetka sexualizácia nás zanechala celkom desexualizovanými.

Mzda za domácu prácu je len začiatok, no odkaz je jasný: *odteraz nám musia platiť, pretože ako ženy už nič negarantujeme*. Chceme nazývať prácou to, čo prácou je, aby sme napokon mohli zistiť, čo je láska a vytvoriť našu budúcu sexualitu, ktorú sme nikdy nepoznali. A z tohto stanoviska práce môžeme žiadať nie jednu mzdu, ale mnohé mzdy, pretože nás vtlačili do viacerých zamestnaní súčasne. Sme slúžky, prostitútky, zdravotné sestry, psychologičky; taká je podstata „hrdinskej“ manželky, ktorá sa oslavuje na „Deň matiek“. Hovoríme:

prestaňte oslavovať naše vykorisťovanie, naše údajné hrdinstvo. Odteraz za každú chvíľu, čo toto vykorisťovanie trvá, chceme peniaze, aby sme mohli odmietnuť aspoň jeho časť a napokon všetko. V tomto ohľade nemôže byť nič účinnejšie než ukázať, že naše ženské cnosti majú vypočítateľnú peňažnú hodnotu, doteraz len pre kapitál a vždy tým väčšiu, čím väčšími sme porázané; odteraz však proti kapitálu, pre nás, a v tej miere, v akej organizujeme našu moc.

## **Boj o sociálne služby**

Ide o najradikálnejšiu perspektívu, akú môžeme prijať, pretože hoci môžeme žiadať čokoľvek – starostlivosť o naše deti, rovnosť miezd, pracovne zdarma – nedosiahneme žiadnu skutočnú zmenu, kým nezaútočíme na korene našej ženskej roly. Náš boj za sociálne služby, teda za lepšie pracovné podmienky, povedie vždy k sklamaniu, ak najprv nepresadíme, že naša práca je prácou. Ak nebudeme bojovať proti totalite tejto práce, nikdy nedosiahneme víťazstvá týkajúce sa jej jednotlivých momentov. Zlyháme v boji za pracovne zdarma, ak prv nebudeme bojovať proti faktu, že nemôžeme milovať bez toho, aby sme za to zaplatili nekonečnou prácou, ktorá deň čo deň mrzačí naše telá, našu sexualitu, naše spoločenské vzťahy; ak prv neunikneme vydieraniu, pri ktorom sa naša potreba prejavovať a prijímať náklonnosť stavia proti nám ako naša pracovná povinnosť, pre ktorú sa neustále cítíme nahnevané na manželov, deti a priateľov, a zároveň vinné z tohto hnevu. Získanie druhého zamestnania túto rolu nemení, o čom svedčia roky a roky práce žien mimo domácnosti. Druhé zamestnanie nielen zvyšuje naše vykorisťovanie, ale tiež jednoducho reprodukuje našu rolu v iných formách. Kamkoľvek sa obrátíme, vidíme, že zamestnania žien sú len predĺžením situácie ženy v domácnosti so všetkými jej dôsledkami. Nielenže sa stávame zdravotnými sestrami, chýžnými, učiteľkami, sekretárkami – všetko funkcie, na ktoré sme dobre vyškolené z domu –, ale zároveň sme tam v tom istom zovretí, ktoré prekáža našim bojom v domácnosti: izolácia, fakt, že od nás závisia životy iných ľudí, alebo nemožnosť jasne vidieť, kde sa naša práca začína a končí, kde sa končí práca a kde sa začínajú túžby. Ak prinesiete šéfovi kávu a hovoríte s ním o problémoch v jeho manželstve, je to práca sekretárky, alebo osobná láskavosť? Je fakt, že v zamestnaní musíme dbať o vzhľad, skôr súčasťou pracovných podmienok, alebo dôsledkom ženskej márnivosti? (Americké letušky až donedávna pravidelne vážili, takže museli neustále držať diétu – čo je trýzeň, ktorú poznajú všetky ženy –, lebo sa báli straty zamestnania.) Ako sa často hovorí – ak už potreby trhu námezdnej práce vyžadujú prítomnosť ženy na ňom – „žena dokáže robiť čokoľvek bez toho, aby stratila svoju ženskosť,“ čo znamená jednoducho toľko, že nech robíte čokoľvek, stále ste piča.

Pokiaľ ide o návrh zospoločenšitiť a kolektivizovať domácu prácu, pár príkladov postačí na to, aby sme náš pohľad odlišili od týchto alternatív. Jedna vec je, založiť centrum starostlivosti o deti, urobiť to spôsobom, s ktorým súhlasíme, a žiadať, aby ho zaplatil štát. Je niečo celkom iné, odovzdať deti štátu a žiadať štát, aby ich kontroloval, disciplinoval a učil ctiť americkú vlajku nie päť hodín, ale pätnásť či dvadsaťštyri hodín denne. Jedna vec je, kolektívne zorganizovať stravovanie (individuálne, v skupinách atď.) a žiadať od štátu, aby ho zaplatil. Je pravým opakom žiadať štát, aby nám stravovanie organizoval štát. V prvom prípade

opätovne nadobúdame kontrolu nad životmi, v druhom rozširujeme kontrolu, ktorú má nad nami štát.

## **Boj proti domácej práci**

Niektoré ženy sa pýtajú: ako mzda za domácu prácu zmení postoj našich manželov k nám? Nebudú naši manželia očakávať rovnaké služby ako predtým, či dokonca viac služieb? Tieto ženy však nevidia, že muži od nás môžu toľko očakávať práve preto, lebo za našu prácu nie sme platené; lebo predpokladajú, že ide o „ženské veci“, ktoré nás nestoja veľa úsilia. Muži môžu prijímať naše služby a užívať si ich, pretože predpokladajú, že domáca práca je pre nás ľahká, že sa z nej tešíme, lebo ju robíme pre ich lásku. Vlastne čakajú, že budeme vďačné za to, že nám manželstvom alebo spolužitím dali príležitosť na to, aby sme sa vyjadrili ako ženy (t. j. slúžili im): „Buď rada, že si našla muža, ako som ja.“ Iba keď budú muži chápať našu prácu ako prácu, našu lásku ako prácu, a čo je najdôležitejšie, *naše odhodlanie odmietnuť oboje*, zmenia svoj postoj k nám. Až keď budú v uliciach stovky a tisíce žien hovoriť, že nekonečné upratovanie, neustála citová dostupnosť a kefovanie na povel zo strachu, že stratíme zamestnanie, pre nás predstavujú ťažkú, nenávidenú prácu, ktorá ničí naše životy, až vtedy sa budú cítiť vystrašení a podkopaní ako muži. Z nášho hľadiska je to to najlepšie, čo sa im môže prihodiť. Tým, že odhalíme spôsob, ktorým nás kapitál udržiaval rozdelených (kapitál disciplinuje ich prostredníctvom nás a nás disciplinuje prostredníctvom nich – navzájom a proti sebe), spustíme – my, ich barličky, ich otrokyne, ich okovy – proces ich oslobodenia. V tomto zmysle bude mzda za domácu prácu oveľa poučnejšia, než všetky pokusy dokázať im, že dokážeme pracovať rovnako dobre ako oni, že zvládneme tie isté zamestnania. Toto chvályhodné úsilie prenechávame „žene s kariérou“, žene, ktorá od útlaku uniká nie prostredníctvom sily, ktorá je v jednote a v boji, ale prostredníctvom moci pána, moci utláčať – obvykle iné ženy. Nemusíme tiež dokazovať, že dokážeme „zlomiť bariéru modrých golierov“. Mnohé z nás túto bariéru prelomili už dávno a zistili, že montérky nám nedávajú o nič viac moci ako zástera; ba možno menej, pretože potom musíte nosiť oboje a máte menej času a energie na boj proti nim. *To, čo musíme dokázať, je naša schopnosť odhaliť, čo už robíme a čo nám robí kapitál, ako aj našu schopnosť bojovať proti tomu.*

Žiaľ, mnohé ženy – najmä slobodné ženy – sa boja perspektívy mzdy za domácu prácu, pretože sa boja čo i len na sekundu stotožniť so ženou v domácnosti. Vedia, že ide o najbezmocnejšie postavenie v spoločnosti a tak si nechcú uvedomiť, že samy sú ženami v domácnosti. Práve v tom je ich slabina; slabina, ktorá sa udržiava a zvečňuje nedostatkom seba-identifikácie. Chceme a musíme povedať, že všetky sme ženy v domácnosti, všetky sme prostitútky a všetky sme teplé. Kým nepriznáme naše otroctvo, nemôžeme uznať náš boj proti nemu. Kým si myslíme, že sme čosi lepšie, čosi iné ako ženy v domácnosti, prijímame logiku pána, ktorá je logikou rozdelenia a pre nás logikou otroctva. Všetky sme ženy v domácnosti, pretože bez ohľadu na to, kde sme, vždy môžeme počítať s našou ďalšou prácou, s naším ďalším strachom predložiť požiadavky, a s menším tlakom na ich peniaze, pretože môžu dúfať, že naše mysle sa zameriavajú na niečo iné – na muža v našej prítomnosti alebo budúcnosti, ktorý sa „o nás postará“.

Klameme sa, ak si myslíme, že môžeme uniknúť domácej práci. Ako sa však mnohým z nás, napriek tomu, že pracujú mimo domácnosti, podarilo uniknúť jej? A môžeme sa skutočne tak ľahko vzdať predstavy života s mužom? Čo ak prideme o prácu? A čo starnutie a strata i tej minimálnej moci, ktorú nám dnes dáva mladosť (produktivita) a príťažlivosť (ženská produktivita)? A čo deti? Budeme niekedy ľutovať, ak sa ich rozhodneme nemať, keďže takú otázku sme si neboli mohli ani len realisticky položiť? Môžeme si dovoliť lesbické vzťahy? Sme ochotné zaplatiť za ne izoláciu a vylúčením? A môžeme si skutočne dovoliť vzťahy s mužmi?

Otázka znie: prečo sú toto jediné alternatívy, a aký druh boja nás posunie za ich hranice?

New York, jar 1974